

બોચાસણવાસી શ્રી અક્ષરપુરુષોત્તમ સ્વામિનારાયણ સંસ્થા
સત્સંગ શિક્ષણ પરીક્ષા

ઉકેલપત્ર : સત્સંગ પ્રાણ - દ્વિતીયખંડ

પ્રશ્નપત્ર - ૨

(સમય : બપોરે ૨ થી ૫)

રવિવાર, ૧૬ જુલાઈ, ૨૦૧૭

કુલ ગુણ : ૧૦૦

અગત્યની સૂચના

પ્રશ્નપત્રમાં દરેક પેટા પ્રશ્નની જમણી બાજુ દર્શાવેલ ખાનામાં, લખેલા ગુણની પછીના ખાલી ખાનામાં (ગુણ : ૧)
પરીક્ષાર્થીને આપેલ ગુણ લખવાના છે. જો પ્રશ્નનો જવાબ ખોટો હોય તો તે ખાનામાં '૦' (આંકડામાં શૂન્ય) લખવું. ખરાં
(✓) કે ખોટાં (X) ની નિશાની દરેક પેટા પ્રશ્નની ડાબી બાજુની ખાલી જગ્યામાં જ -પ્રશ્ન શરૂ થાય તે પહેલાંકરવી.

વિભાગ - ૧ : 'બ્રહ્મવિદ્યાનું દર્શન' દ્વિતીય આવૃત્તિ ફેબ્રુઆરી - ૨૦૧૨

પ્ર.૧ આપેલા વિકલ્પોમાંથી ફક્ત સાચા વિકલ્પોની આગળ આપેલા ચોરસ ખાનામાં ખરાની (✓)
નિશાની કરો. (કુલ ગુણ ૮)

નોંધ : એક કે એકથી વધારે વિકલ્પ સાચા હોઈ શકે. તમામ સાચા વિકલ્પ આગળ જ ખરાની નિશાની
કરી હશે તો જ પૂર્ણ ગુણ મળશે, અન્યથા એક પણ ગુણ નહીં મળે.

(૧) ૨, ૪ (૨.૧૫.૧/૮૧) (૨) ૧, ૩ (૬.૧/૧૪૦)

(૩) ૧ (૨.૧૪.૧/૩૪) (૪) ૧, ૩ (૨.૪/૧૪)

પ્ર.૨ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના એક (સંપૂર્ણ) વાક્યમાં જવાબ લખો. (કુલ ગુણ ૬)

નોંધ : અડધા સાચા જવાબના ગુણ આપવા નહીં.

૧. ક્યાં સુધી સર્વે સમજણ વૃથા છે ? (૫.૧.૧/૧૩૪)

જ. જ્યાં સુધી દેહને પોતાનું રૂપ માને છે ત્યાં સુધી તેની સર્વે સમજણ વૃથા છે.

૨. અક્ષરધામમાં અક્ષરમુક્ત પુરુષોત્તમને વિશે શી રીતે નિમગ્ન રહે છે ? (૭.૧.૨/૧૫૫)

જ. અક્ષરધામમાં અક્ષરમુક્ત પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમની મૂર્તિને વિશે અત્યંત પ્રેમાસક્ત થઈને એમની મૂર્તિમાં નિમગ્ન રહે છે.

૩. ભગવાનના સાકારપણા માટે મહારાજ કઈ ચાર યુક્તિઓ આપે છે ? (૨.૧૩.૩/૨૮-૩૦)

જ. (૧) કર્તાપણું ન સંભવે (૨) શાસ્ત્રવચનનો વિરોધ આવે (૩) મૂર્તિ વગર તેજ ન હોય (૪) એકદેશસ્થપણું -
વ્યતિરેકપણું ન સંભવે.

૪. કયા પરમહંસો વિવિધ ભાષામાં અદ્ભુત કીર્તનો રચીને શ્રીજીમહારાજની સમક્ષ ગાતા હતા ? (૨.૧૪.૪/૬૭)

જ. મુક્તાનંદ, પ્રેમાનંદ, બ્રહ્માનંદ, નિષ્કુળાનંદ, દેવાનંદ વગેરે પરમહંસો વિવિધ ભાષામાં અદ્ભુત કીર્તનો રચીને
મહારાજ સમક્ષ ગાતા હતા.

૫. શ્રી સ્વામિનારાયણ દર્શનના તત્ત્વપંચકમાં ચોથું નિત્ય તત્ત્વ કયું છે ? (૫.૧/૧૩૨)

જ. શ્રી સ્વામિનારાયણ દર્શનના તત્ત્વપંચકમાં ચોથું નિત્ય તત્ત્વ જીવ છે.

૬. પરબ્રહ્મમાં કયા છ પ્રકારના ગુણો હોવાથી તેમને ભગવાન કહેવામાં આવે છે ? (૨.૫/૧૫)

જ. પરબ્રહ્મમાં જ્ઞાન, શક્તિ, બળ, ઐશ્વર્ય, વીર્ય અને તેજ આ છ પ્રકારના ભગ (ઐશ્વર્ય) યા ગુણો હોવાથી તેમને
ભગવાન કહેવામાં આવે છે.

પ્ર.૩ પ્રમાણ પરથી વિષયનું શીર્ષક આપો. (કુલ ગુણ : ૬)

નોંધ : કૌંસમાં આપેલ જવાબ ન લખ્યો હોય તો પણ પૂરા ગુણ આપવા.

૧. પરબ્રહ્મનો જેમ છે તેમ યથાર્થ નિશ્ચય કરાવવા માટે તો અક્ષરબ્રહ્મ જ સમર્થ છે. (૩.૨.૧/૮૭) કોમન

જ. પરબ્રહ્મના યથાર્થ નિશ્ચય માટે (૮૬)

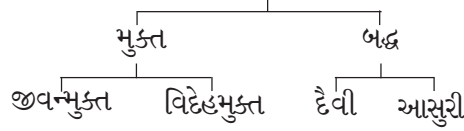
૨. તેને જ્ઞાનમય દિવ્ય દષ્ટિ પ્રાપ્ત થતાં સર્વત્ર પુરુષોત્તમ નારાયણનાં જ દર્શન થાય છે. (૭.૧.૨/૧૫૪)
૪. જીવન્મુક્તિ (મુક્તિનું સ્વરૂપ) (૧૫૩)
૩. સર્વોપરી ને સર્વ અવતારના અવતારી ને સર્વ કારણના કારણ મહારાજને સમજવા. (૨.૧૪.૪/૫૧-૫૨)
૪. સ્વામીની વાતો (શ્રીજીમહારાજ સર્વોપરી : સાંપ્રદાયિક ગ્રંથોને આધારે) (૫૦)
૪. ચિદાકાશ અત્યંત સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ અણુમાં કે મહત એવા બ્રહ્માંડની અંદર અને બહાર વ્યાપીને રહ્યું છે. (૩.૫/૧૧૦)
૪. અક્ષરબ્રહ્મ : સચ્ચિદાનંદ ચિદાકાશ તેજ રૂપે (અક્ષરબ્રહ્મના વિવિધ રૂપો) (૧૦૯)
૫. જીવના બંધનનું મૂળ કારણ જ આ અજ્ઞાનરૂપ કારણ દેહ છે. (૭.૧.૧/૧૫૧)
૪. બંધનનું સ્વરૂપ (૧૫૧)
૬. “એ સંત તો સર્વ જગતના આધાર રૂપ છે.” (૨.૧૫.૪/૮૪)
૪. શ્રીજીમહારાજનું સમ્યક્ પ્રગટપણું સંત દ્વારા (૮૨)
- પ્ર.૪ નીચે આપેલા વિષયો ઉપર મુદ્દાસર નોંધ લખો. (પંદરેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૧૦)

નોંધ : જ્યાં પણ શાસ્ત્રોના પ્રમાણ નંબર આવતા હોય ત્યાં પરીક્ષાર્થીએ તે નંબર ન લખ્યા હોય તો પણ પૂરા ગુણ આપવા.

૧. ‘ઈશ્વરનું સ્વરૂપ’ અને ‘ઈશ્વરનું અન્વય-વ્યતિરેકપણું’ (૪.૧,૪.૧.૧/૧૨૮-૧૨૯) અથવા
૪. ઈશ્વરનું સ્વરૂપ :- શ્રી સ્વામિનારાયણ દર્શનમાં ત્રીજું નિત્ય તત્ત્વ ઈશ્વર છે. અન્ય ચાર તત્ત્વો (પરબ્રહ્મ, અક્ષરબ્રહ્મ, જીવ અને માયા)ની જેમ આ પણ વાસ્તવિક અને સ્વાભાવિક તત્ત્વ છે, પરંતુ વ્યાવહારિક ઉપયોગિતાની દૃષ્ટિએ કલ્પેલું કોઈક ઔપાધિક તત્ત્વ નથી. આ તત્ત્વ અનાદિ અને અનંત છે અર્થાત્ તેની ઉત્પત્તિ થતી નથી કે તેનો નાશ પણ થતો નથી. (વચ.પ્ર. ૭, અં. ૧૦) જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ કે પ્રલય અવસ્થામાં અથવા તો ઈશ્વરની પોતાની બદ્ધ કે મુક્ત સ્થિતિમાં પણ તેનું અસ્તિત્વ અને વ્યક્તિત્વ હંમેશાં જળવાઈ જ રહે છે. પ્રલયકાળે પોતપોતાના અવ્યાકૃત(અનાદિ માયારૂપ) દેહથી યુક્ત થકા માયામાં લીન હોય છે. ભગવાનની ઈચ્છાથી સૃષ્ટિકાળે જગતના સર્જનાદિક કાર્યમાં કાર્યરત થાય છે. (વચ.અં.૧૦) આ રીતે જ્યાં સુધી ઈશ્વરો માયાથી મુક્ત નથી થતા ત્યાં સુધી જગતના ઉત્પત્ત્યાદિક કાર્યમાં ભગવાનના સંકલ્પથી જોડાય છે, માયામાં લીન થાય છે અને પુનઃ કાર્યમાં જોડાય છે. (વચ.મ.૩૧) જ્યારે અક્ષરબ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મના સાક્ષાત્ સંબંધથી ઈશ્વરો માયાના ભાવથી મુક્ત થાય છે ત્યારે અક્ષરધામમાં અક્ષરમુક્તની પંક્તિમાં ભળીને પુરુષોત્તમ નારાયણના સાંનિધ્યમાં પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણના દર્શનસુખમાં જ નિમગ્ન રહે છે. આમ, ઈશ્વરનું વ્યક્તિગત અસ્તિત્વ અને વ્યક્તિત્વ તો કોઈ પણ અવસ્થામાં અનાદિ, અનંત અર્થાત્ નિત્ય(શાશ્વત) રહે છે. ઈશ્વરો સ્વરૂપ સ્વભાવે કરીને તો શુદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત, સત્તારૂપ, જ્ઞાનરૂપ, સુખરૂપ, અમાયિક, ત્રિવિધ ગુણોથી પર તથા સચ્ચિદાનંદરૂપ છે; પરંતુ તેઓ અનાદિ મહામાયાથી વેષિત હોવાને લીધે તેમને પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપનો અનુભવ થતો નથી. જ્યારે તેઓ માયાના ભાવથી મુકાય છે ત્યારે જ તેમને પોતાના સ્વરૂપનો યથાર્થ અનુભવ થાય છે.
- ઈશ્વરનું અન્વય-વ્યતિરેકપણું :- ભગવાન સ્વામિનારાયણ ઈશ્વરના અન્વય અને વ્યતિરેક સ્વરૂપની સ્પષ્ટતા કરતાં કહે છે કે ઈશ્વરને પોતાના વિરાટ, સૂત્રાત્મા અને અવ્યાકૃત આ ત્રણ દેહમાં વ્યાપકપણે કહેવા તે તેમનું અન્વય સ્વરૂપ છે, જ્યારે ત્રણ દેહથી પૃથક્ સત્તામાત્ર સચ્ચિદાનંદપણે કહેવા તે તેમનું વ્યતિરેક સ્વરૂપ છે. (વચ.પ્ર. ૭, સા.૫)
૨. ‘જીવનું અણુ પરિમાણ’ અને ‘જીવોનું અનેકત્વ’ (૫.૧.૬, ૫.૨/૧૩૭-૧૩૮)
૪. જીવનું અણુ પરિમાણ :- જીવના સ્વરૂપ વિશે એક પ્રશ્ન સ્વાભાવિકપણે ઊઠે છે કે જીવનું પરિમાણ અર્થાત્ માપ(કદ) કેટલું છે ? આ વિશે વિભિન્ન દાર્શનિકોમાં અનેક મતભેદો પ્રવર્તે છે. સામાન્ય રીતે જીવનાં ત્રણ પરિમાણો માનવામાં આવે છે : ૧. અણુ પરિમાણ - અત્યંત સૂક્ષ્મ. ૨. મધ્યમ પરિમાણ : જીવ જે દેહ ધારણ કરે તે દેહના પરિમાણ જેટલું જીવનું પરિમાણ. ૩. વિભુ પરિમાણ : આકાશની જેમ ચારે કોરે પ્રમાણે રહિત અર્થાત્ સર્વત્ર વ્યાપક પરિમાણ. શ્રીજીમહારાજે ઉપરોક્ત ત્રણ પ્રકારનાં પરિમાણોમાંથી જીવનું અણુ પરિમાણ સ્વીકારેલું છે અને પ્રતિપાદિત કરેલું છે. તેમણે ક્યાંક જીવ અણુ સરખો સૂક્ષ્મ છે એવું સ્પષ્ટપણે કહ્યું છે (વચ. જે.૨, કા.૧), તો ક્યાંક જીવ વિષયક એવી વાતો કરી છે કે જેને આધારે જીવનું પરિમાણ અણુ જ છે તે સિદ્ધ થાય છે. જો જીવને

અણુ ન માનીએ અને વિભુ અર્થાત્ સર્વત્ર વ્યાપક માનીએ તો શાસ્ત્રોનાં કેટલાંક વચનોનું તથા કેટલાક પ્રશ્નોનું સમાધાન થઈ શકે તેમ નથી. જેમ કે, શાસ્ત્રોમાં જીવની વિવિધ ગતિ દર્શાવી છે તેનું શું ? શાસ્ત્રોમાં જીવનું અણુ પરિમાણ દર્શાવ્યું છે તેનું શું ? શાસ્ત્રોમાં જીવ શરીરના એક સ્થાને (હૃદયમાં) રહ્યો છે એવું જણાવ્યું છે તેનું શું ? માટે જીવના સ્વરૂપ વિષયક શાસ્ત્રવચનો અને પ્રશ્નોના સંતોષપ્રદ સમાધાન માટે જીવનું અણુત્વ સ્વીકારવું જરૂરી બને છે.

જીવોનું અનેકત્વ :- શ્રીજીમહારાજના મતે જીવોની સંખ્યા અનંત-અપાર છે. તેમણે અનેક વચનામૃતોમાં બદ્ધ જીવોનું અનેકત્વ (વચ.પ્ર. ૧૨, અં. ૩૭) તથા મુક્ત જીવોનું પણ અનેકત્વ (વચ.પ્ર. ૨૧, લો. ૧૪) દર્શાવ્યું છે. અનંત જીવોમાંના પ્રત્યેક જીવની સત્તા સ્વાભાવિક, પારમાર્થિક અને વાસ્તવિક છે, પરંતુ ઔપાધિક નથી. પ્રત્યેક શરીરમાં રહેનાર જીવ સ્વરૂપતઃ ભિન્ન છે. પ્રત્યેક શરીરમાં સુખદુઃખ, અનુભવ, સ્મૃતિ ભિન્ન ભિન્ન હોવાથી તેના અધિષ્ઠાતારૂપ પ્રત્યેક જીવ અલગ છે, એમ સ્વીકાર્યા વગર છૂટકો જ નથી. જો બધા જ દેહમાં એક જ જીવ હોય તો એક જ સમયે એક જ દેહમાં સુખ અને બીજા દેહમાં દુઃખનો અનુભવ ન થઈ શકે. વળી, જન્મ-મરણ, બંધન-મોક્ષ, સ્વભાવની વિચિત્રતા અને વિવિધતા, પ્રવૃત્તિની ભિન્નતા તથા વિશ્વમાં પ્રવર્તતી વિષમતા વગેરે જગતની વ્યવસ્થાને પણ કોઈ પણ રીતે સમજાવી ન શકાય. જીવો સ્વરૂપતઃ અને તત્ત્વતઃ એકબીજાથી ભિન્ન અને પૃથક્ હોવા છતાં બધા જ જીવો સ્વરૂપતઃ સમાન છે. બધા જ જીવોનું મૂળભૂત સ્વરૂપ સમાનપણે સચ્ચિદાનંદરૂપ હોવાથી બધા જીવો સ્વરૂપતઃ સમાન જરૂર કહી શકાય, પરંતુ એક જ જીવ છે એવું કદાપિ કહી ન શકાય. બધા જ જીવો સ્વરૂપતઃ સમાન હોવા છતાં જીવોની બદ્ધ અવસ્થામાં કર્મભેદ અને પરિણામે દેહાદિકના ભેદને લીધે જીવોમાં ભિન્નતા, વિષમતા, વિચિત્રતા અને વિવિધતા જણાય છે. શ્રીજીમહારાજે અનેક જીવોનું વર્ગીકરણ આ પ્રમાણે કર્યું છે :

૩. મુક્તિનું સ્વરૂપ (૭.૧.૨/૧૫૨)

અથવા

૪. પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણ કે અક્ષરબ્રહ્મસ્વરૂપ સત્પુરુષના સમાગમ દ્વારા જીવ સાથે અનાદિ કાળથી વળગેલો અજ્ઞાનરૂપ કારણ દેહ અને તેને લીધે જીવ સાથે ચોંટેલાં કર્મસંસ્કારો, વાસના, સ્વભાવ અને પ્રકૃતિનું આવરણ દૂર થતાં જીવ મુક્ત બને છે. તેને પોતાના શુદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત, સચ્ચિદાનંદ, નિર્વિકાર, અમાયિક, ગુણાતીત, જ્ઞાનરૂપ, સુખરૂપ, આનંદરૂપ તથા પ્રકાશરૂપ તેજસ્વી સ્વરૂપનો સાક્ષાત્ અનુભવ થાય છે. અવિદ્યાના આવરણને લીધે તિરોહિત થયેલાં જ્ઞાન, ભક્તિ, આનંદ જેવા અનેક ગુણોનો આર્વિભાવ થાય છે. (વચ.સા. ૧૮) તેને ત્રણ ગુણ, ત્રણ દેહ અને ત્રણ દેહના ભાવથી પર જે ગુણાતીત સ્થિતિ તે પ્રાપ્ત થાય છે. સાક્ષાત્ બ્રહ્મના સંગે બ્રહ્મરૂપ થયા પછી બ્રહ્મરૂપ એવા પોતાના આત્માને વિશે પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણનો સાક્ષાત્કાર થાય છે. આ રીતે દુઃખમાત્રનાં કારણભૂત અજ્ઞાન, દેહાભિમાન, વાસના, સ્વભાવ વગેરે જીવથી દૂર થતાં અર્થાત્ નાશ પામતાં જીવાત્માના દુઃખમાત્રનો અંત આવી જાય છે. આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિનો કાયમી નાશ થઈ જાય છે. એટલું જ નહિ, પરંતુ હવે પછીથી તેના ભાવિ જન્મ-મરણના ચક્રનો પણ અંત આવી જાય છે. તેથી ભાવિ જન્મ-મરણને લીધે આવનારાં દુઃખો ભોગવવાનાં રહેતાં નથી. આ રીતે દુઃખમાત્રનો તો આત્યંતિક અભાવ થઈ જાય છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ જીવાત્મા બ્રહ્મભાવને પામીને પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણના દિવ્ય અને શાશ્વત સુખનો ભોક્તા બને છે. શ્રીસ્વામિનારાયણ દર્શનમાં મુક્તિના સ્વરૂપ વિશે એક વિશેષ રૂપે ધ્યાન દોરવા જેવી બાબત એ છે, કે ભગવાન સ્વામિનારાયણના મતે મુક્તિમાં ત્રણ ગુણ, ત્રણ દેહ અને ત્રણ અવસ્થા તેમજ તેના પરિણામે ત્રિવિધ તાપ તથા દુઃખનો અભાવ જ નથી; પરંતુ બ્રહ્મરૂપે પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર પણ છે, પરમાત્માના પરમાનંદનો અનુભવ પણ છે. ટૂંકમાં કહીએ તો ફક્ત આત્યંતિક દુઃખાભાવ જ મુક્તિ નથી, પરંતુ દુઃખાભાવની સાથે સાથે બ્રહ્મરૂપે પરમાનંદની પ્રાપ્તિ પણ છે. ભગવાન સ્વામિનારાયણે જીવન્મુક્તિ અને વિદેહમુક્તિ એમ બંને પ્રકારની મુક્તિનો સ્વીકાર કર્યો છે.

૪. પ્રલય-પ્રક્રિયા (૬.૨.૩/૧૪૮-૧૪૯)

૪. અક્ષરાતીત પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણ જગતનું સર્જન જેમ જીવના હિત માટે જ કરે છે, તેમ પ્રલય પણ તેમના હિત માટે જ કરે છે. અનેક પ્રકારની સંસૃતિ(જન્મ-મરણ)એ કરીને થાક્યા જે જીવ તેના વિશ્રામને અર્થે ભગવાન

આ જગતનો પ્રલય કરે છે. (વચ.કા. ૧) શ્રીજમહારાજે નિત્ય, નિમિત્ત, પ્રાકૃત અને આત્યંતિક એમ ચાર પ્રકારના પ્રલયનો નિર્દેશ વચ.પ્ર. ૧૨; લો. ૮; અમ. ૨; અં. ૧૦ અને ખગોળ-ભૂગોળના વચનામૃતમાં કરેલો છે. આ બધાં વચનામૃતોના સમન્વય રૂપે આ ચારેય પ્રકારના પ્રલયો વિશે ટૂંકમાં જાણીશું. ૧. નિત્ય પ્રલય : નિત્ય પ્રલયમાં જીવની ઉપાધિ લીન થાય છે. ક્ષણ ક્ષણ પ્રત્યે દેવ, દૈત્ય અને મનુષ્યાદિકના દેહનો જે નાશ થાય છે તેને નિત્ય પ્રલય કહેવામાં આવે છે. ૨. નિમિત્ત પ્રલય : વિરાટપુરુષનો એક દિવસ પૂરો થાય એટલે કે આપણાં ૪,૩૨,૦૦,૦૦,૦૦૦(ચાર અબજ અને બત્રીસ કરોડ) વર્ષ થાય ત્યારે સ્વર્ગલોક, ભુવર્લોક, ભૂર્લોક (પૃથ્વી લોક), અતળ, વિતળ, સુતળ, તળાતળ, મહાતળ, રસાતળ અને પાતાળ આ દશ લોકનો નાશ થાય છે. આ નિમિત્ત પ્રલય છે કે જેમાં જે તે બ્રહ્માંડના ઈશ્વરની થોડીક ઉપાધિ લીન થાય છે. નિમિત્ત પ્રલયમાં ચૌદ લોકમાંના મહર્લોક, જનલોક, તપલોક અને સત્યલોક આ ચાર લોકનો નાશ થતો નથી. ૩. પ્રાકૃત પ્રલય : બ્રહ્માનાં ૧૦૦ વર્ષ પૂરાં થાય અર્થાત્ વિરાટપુરુષનો દ્વિપરાર્ધ કાળ પૂરો થાય ત્યારે ચૌદ લોક સહિત બ્રહ્માંડનો નાશ થાય છે અને મહદાદિક જે ચોવીસ તત્ત્વ, પ્રધાન અને પ્રધાનપુરુષ એ સર્વે મહામાયાને વિશે લય પામે છે. આ પ્રાકૃત પ્રલય છે કે જેમાં જે તે બ્રહ્માંડના ઈશ્વરની સમગ્ર ઉપાધિ લીન થાય છે. ૪. આત્યંતિક પ્રલય : શ્રીજમહારાજે આત્યંતિક પ્રલયને બે રીતે સમજાવેલ છે : (૧) જ્ઞાનપ્રલયરૂપ આત્યંતિક પ્રલય : તેમણે વચ.પ્ર. ૨૪ અને અમ. ૨માં જ્ઞાનપ્રલય વિશે સમજાવતાં કહ્યું છે કે જ્ઞાને કરીને જ્યારે સ્થિતિ થાય છે ત્યારે પ્રકૃતિ-પુરુષનું કાર્ય કાંઈ નજરમાં આવતું નથી. એ જીવ માયિક ઉપાધિથી મુક્ત થાય છે પછી પુનઃ એને ક્યારેય માયિક ઉપાધિ વળગતી નથી. આ રીતે વ્યક્તિગત દષ્ટિથી જોતાં મુમુક્ષુ જ્યારે બ્રહ્મરૂપ થાય છે, જીવન્મુક્તની સ્થિતિને પામે છે; ત્યારે તેને મતે જ્ઞાને કરીને થતો પ્રલય (વૈચારિક પ્રલય) પણ આત્યંતિક પ્રલય કહેવાય છે. (૨) વાસ્તવિક આત્યંતિક પ્રલય : શ્રીજમહારાજે વચ.પ્ર. ૧૨, મ. ૨૪, અં. ૧૦ અને ખગોળભૂગોળના વચનામૃતમાં વાસ્તવિક આત્યંતિક પ્રલય વિશે સમજાવતાં કહ્યું છે કે આ પ્રલયમાં પ્રકૃતિપુરુષનું સમગ્ર કાર્ય નાશ પામે છે. અનંતકોટિ બ્રહ્માંડોનો નાશ થઈ જાય છે. અક્ષરધામ, અક્ષરધામમાં પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણ, સેવકરૂપ અક્ષરબ્રહ્મ અને મુક્તો સિવાય તમામ માયિક કાર્ય નાશ પામે છે, મૂળ માયામાં લીન થઈ જાય છે. પોતપોતાના કારણ દેહથી યુક્ત બદ્ધ જીવો અને ઈશ્વરો સહિત માયા પણ અક્ષરબ્રહ્મના તેજમાં લીન થઈ જાય છે. આ વાસ્તવિક આત્યંતિક પ્રલયની કોઈ સમયમર્યાદા કે કાળબંધન નથી. પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણ પોતાની સ્વતંત્ર ઈચ્છા અનુસાર, પોતાની મરજીમાં આવે ત્યારે વાસ્તવિક આત્યંતિક પ્રલય કરે છે.

પ્ર.૫ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક વિષય ઉપર વિસ્તૃત નોંધ લખો. (પચીસ થી ત્રીસ લીટીમાં)
(કુલ ગુણ : ૧૦)

નોંધ : જ્યાં પણ શાસ્ત્રોના પ્રમાણ નંબર આવતા હોય ત્યાં પરીક્ષાર્થીએ તે નંબર ન લખ્યા હોય તો પણ પૂરા ગુણ આપવા.

૧. અક્ષરબ્રહ્મનું સર્વ તત્ત્વોથી ભિન્નપણું (૩.૩/૧૦૫-૧૦૭)

૪. શાસ્ત્રોમાં જીવ, ઈશ્વર, માયા અને પરબ્રહ્મથી ભિન્ન તત્ત્વ રૂપે અક્ષર યા બ્રહ્મતત્ત્વનો નિર્દેશ હોવા છતાં તેની વિશેષ સ્પષ્ટતા જોવા મળતી નથી. ભારતીય દાર્શનિક પરંપરામાં અન્ય સર્વે તત્ત્વોથી ભિન્ન તત્ત્વ તરીકે અક્ષર કે બ્રહ્મ તત્ત્વની સુસ્પષ્ટ રજૂઆત સૌપ્રથમ શ્રીજમહારાજે કરી છે. અગાઉ જણાવ્યા પ્રમાણે ભગવાન સ્વામિનારાયણે વચ.પ્ર. ૭ અને વચ.અં. ૧૦માં; પુરુષોત્તમ ભગવાન, અક્ષરબ્રહ્મ, ઈશ્વર, જીવ અને માયા આ પાંચ ભેદ અનાદિ છે; એમ સમજાવ્યું છે. તેથી ‘અક્ષરબ્રહ્મ’ અન્ય ચાર તત્ત્વોથી ભિન્ન છે એનો ખ્યાલ આવે છે. આ ‘અક્ષર’ તત્ત્વનો અંતર્ભાવ અન્ય કોઈ તત્ત્વમાં થઈ શકે તેમ નથી, કારણ કે તત્ત્વ, સ્વરૂપ અને ગુણની દૃષ્ટિએ જોતાં અન્ય સર્વે તત્ત્વો કરતાં ‘અક્ષર’ તત્ત્વમાં ઘણી વિલક્ષણતા અને ભિન્નતા છે. ‘માયા’ તત્ત્વ જડ હોવાને લીધે સચ્ચિદાનંદમય એવું ‘અક્ષર’ તત્ત્વ તેનાથી તદ્દન ભિન્ન છે એ તો સમજી શકાય તેમ છે. જીવ-ઈશ્વર તો માયાથી બદ્ધ છે, જ્યારે અક્ષરબ્રહ્મ તો અનાદિકાળથી જ માયાપર છે. વળી, જીવ-ઈશ્વરો સંખ્યાની દૃષ્ટિએ અનંત છે, જ્યારે અક્ષરબ્રહ્મ એક અને અદ્વિતીય છે. આમ, જીવો અને ઈશ્વરોથી પણ અક્ષરબ્રહ્મ તત્ત્વ સ્વરૂપ અને ગુણથી ભિન્ન છે. અક્ષરમુક્તો અને અક્ષરબ્રહ્મમાં અમુક અંશે સામ્ય છે (માયાથી પર, દિવ્યાકારે સમાનપણું વગેરે), પરંતુ અક્ષરમુક્તો તો તત્ત્વતઃ જીવો અને ઈશ્વરો છે, કે જે બ્રહ્મ-પરબ્રહ્મના સંબંધે માયાપર થઈને અક્ષરમુક્તની સંજ્ઞાને પામ્યા છે. વળી,

અક્ષરમુક્તો (કે જે પૂર્વે જીવો-ઈશ્વરો હતા) તો મુક્ત થયા પહેલાં માયાથી બદ્ધ હતા, પછી માયાથી પર થયા છે, જ્યારે અક્ષરબ્રહ્મ તો અનાદિથી માયાપર છે. અક્ષરમુક્તોની સંખ્યા અનંત છે. જ્યારે અક્ષરબ્રહ્મ એક અને અદ્વિતીય છે. અક્ષરમુક્તો અન્ય જીવોને માયાપર ન કરી શકે, જ્યારે અક્ષરબ્રહ્મ અન્ય જીવોને માયાથી પર કરીને બ્રહ્મરૂપ કરી શકે છે. અક્ષરમુક્તો ધામરૂપે નથી બની શકતા, જ્યારે અક્ષરબ્રહ્મ તો ધામરૂપે પરબ્રહ્મ અને મુક્તોને ધારી શકે છે. આમ, અક્ષરમુક્તોથી પણ અક્ષરબ્રહ્મ તત્ત્વ, સ્વરૂપ અને ગુણથી ભિન્ન છે. સ્વરૂપ સ્વભાવે કરીને જીવ, ઈશ્વર, બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ સચ્ચિદાનંદમય હોવાને લીધે સમાન જણાય છે; છતાં તેમાં ઘણો ભેદ છે, એવું શ્રીજીમહારાજ વચ્ચે લો. ૧૫માં સમજાવે છે, “જીવ, પુરુષ(ઈશ્વર), અક્ષર અને પુરુષોત્તમ એ સર્વેનું તેજ પ્રકાશપણે તો સજાતીય છે, માટે એમના પ્રકાશના ભેદ પાડવાને તો કોઈ સમર્થ છે જ નહિ, અને ભેદ તો અતિશય છે પણ તે ભેદને દેખવાને કોઈ સમર્થ નથી. અને જેને એ ભગવાન કૃપા કરે છે તેણે કરીને તેને પ્રકાશમય એવો દિવ્યદેહ બંધાય છે. પછી તે એમ જાણે છે જે, ‘આ હું છું ને આ પુરુષ (ઈશ્વર) છે ને આ અક્ષર છે ને એ સર્વેથી વિલક્ષણ એવા આ પુરુષોત્તમ છે.’ એવી રીતે તે સર્વેને પૃથક્પણે દેખે છે.” વળી, વચ્ચે પ્ર. ૪૫માં પરબ્રહ્મના જે તેજને સચ્ચિદાનંદ બ્રહ્મ કહેલું છે, તે તેજ જ અક્ષરબ્રહ્મ તત્ત્વ નથી, પરંતુ અક્ષરબ્રહ્મ તત્ત્વ તો પરબ્રહ્મ અને તેમના તેજથી ભિન્ન તત્ત્વ છે. શ્રીજીમહારાજ નીચેનાં વચનામૃતોમાં બ્રહ્મ-પરબ્રહ્મનો ભેદ સ્પષ્ટપણે સમજાવે છે : પ્ર. ૬૪ - ‘પુરુષોત્તમ ભગવાન... પર થકી પર જે અક્ષર તે થકી પણ પર છે.’ પ્ર. ૭૩ - ‘ઈષ્ટદેવ જે પુરુષોત્તમ ભગવાન તે તો અનંત કોટિ બ્રહ્માંડના આધાર જે અક્ષર તે થકી પણ પર છે... બ્રહ્મ અને તેથી પર જે પરબ્રહ્મ તેનું સાક્ષાત્ દર્શન થાય છે.’ મ. ૩ - ‘એ બ્રહ્મ થકી પરબ્રહ્મ જે પુરુષોત્તમ નારાયણ તે નોખા છે, ને એ બ્રહ્મના પણ કારણ છે ને આધાર છે ને પ્રેરક છે.’ ઉપરોક્ત વચનામૃતમાં શ્રીજીમહારાજ સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે બ્રહ્મ થકી પરબ્રહ્મ ભિન્ન છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ અનેક રીતે પર પણ છે. ઉપરોક્ત વચનામૃતો ઉપરાંત વચ્ચે પ્ર. ૪૧, સા. ૫, મ. ૧૩, અં. ૩૧, ૩૮ વગેરે અનેક વચનામૃતોમાં પણ પરબ્રહ્મ ‘અક્ષરાતીત’ છે, ‘અક્ષરથી પર છે,’ ‘અક્ષરના પણ નિયંતા છે.’ વગેરે શબ્દો દ્વારા અક્ષરબ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ ભિન્ન છે એવો સ્પષ્ટ નિર્દેશ થયેલો છે. એવી જ રીતે મહારાજ વેદરસમાં પણ એ બંને વચ્ચેનો ભેદ દર્શાવતાં કહે છે, “પુરુષોત્તમ તે તો અક્ષર થકી અન્ય છે, ઉત્તમ પુરુષ છે, ને પરમાત્મા છે, ને પરબ્રહ્મ છે, પરમેશ્વર છે, અક્ષર આદ્ય જે બીજા સર્વ છે તેના દ્રષ્ટા છે.” (પૃષ્ઠ : ૨૧૪) આમ, તાત્ત્વિક રીતે અક્ષરબ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ એકબીજાથી ભિન્ન છે. અહીં તો આપણે એટલું જ સમજીએ કે અક્ષરતત્ત્વ પરબ્રહ્મ, અક્ષરમુક્ત, ઈશ્વર, જીવ અને માયા વગેરે તત્ત્વોથી ભિન્ન તત્ત્વ છે. તે માયા, જીવ, ઈશ્વર, અક્ષરમુક્ત વગેરેથી ઉત્કૃષ્ટ છે, પરંતુ પરબ્રહ્મથી ન્યૂન છે.

૨. સ્વસ્વરૂપ વિશે વિભિન્ન વાતો (૨.૧૪.૫/૭૧-૭૩)

- જ. મહારાજે સમગ્ર વચનામૃતમાં પોતાના સ્વરૂપ વિશે અનેક પ્રકારની જુદી જુદી વાતો કરી છે. ક્યારેક પોતે સાધક છે એમ કહ્યું, તો ક્યારેક પોતે સાધુ છે, એકાંતિક ભક્ત છે એમ કહ્યું. ક્યારેક પોતે આચાર્ય, ગુરુ કે ઉપદેષ્ટા છે એમ કહ્યું, તો ક્યારેક પોતે ઈષ્ટદેવ છે એમ જણાવ્યું. કોઈક વખત પોતે શ્રીનરનારાયણના આશ્રિત છે એમ કહ્યું, તો ક્યારેક પોતે જ શ્રીનરનારાયણ છે એમ કહ્યું. ક્યારેક પોતે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના ઉપાસક છે એમ સમજાવ્યું, તો ક્યારેક પોતે જ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન છે એમ કહ્યું. ક્યારેક શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન, ક્યારેક નરનારાયણ તો ક્યારેક પોતે જ સૌના ઈષ્ટદેવ છે એમ જણાવે છે. ક્યારેક શ્રીનરનારાયણને સર્વાવતારના અવતારી કહ્યા, ક્યારેક શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને, તો ક્યારેક વળી પોતાને જ સર્વાવતારી તરીકે નિર્દેશે છે. ક્યારેક નરનારાયણને, ક્યારેક શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને, તો વળી ક્યારેક પોતાને જ પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણ તરીકે ઓળખાવે છે. અક્ષરધામના અધિપતિ તરીકે ક્યાંક શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને, ક્યાંક નરનારાયણને, તો વળી ક્યાંક પોતાને જ નિર્દેશે છે. ક્યાંક શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને સર્વોપરી કહે છે, તો ક્યાંક પોતે જ સર્વોપરી છે એવું ભારપૂર્વક જણાવે છે. આ પ્રમાણે સમગ્ર વચનામૃતના અભ્યાસ પરથી જણાય છે કે મહારાજે પોતાના સ્વરૂપ વિશે અનેક પ્રકારની જુદી જુદી વાતો કરી છે. આ રીતે વચનામૃત તેમજ સંપ્રદાયના અન્ય ગ્રંથોમાં મહારાજના સ્વરૂપ વિશે જુદી જુદી વાતો વાંચતાં કે સાંભળતાં કેટલાક પ્રશ્ન ઉદ્ભવી શકે છે. જેમ કે, શ્રીજીમહારાજ સર્વ અવતારના અવતારી, સર્વ કારણના કારણ અને સર્વોપરી ભગવાન હોવા છતાં, તથા તેઓ પોતાના સર્વોપરી સ્વરૂપની નિષ્ઠા સૌને દૃઢ કરાવીને પોતાના સર્વોપરી અક્ષરધામમાં લઈ જવા માટે આ લોકમાં પધાર્યા હોવા છતાં, તેમણે પોતાના સ્વરૂપ વિશે જુદી જુદી વાતો કેમ કરી છે ? તેમણે પોતાના સ્વરૂપ વિશે સર્વત્ર અને સર્વદા સમાનપણે સર્વોપરીપણાની વાતો શા માટે ન કરી ? વળી,

મહારાજે ફક્ત પોતાના સ્વરૂપ વિશે જુદી જુદી વાતો જ નથી કરી, પરંતુ પોતે બાંધેલાં બધાં જ મંદિરોમાં મુખ્યપણે જુદા જુદા દેવો પણ પધરાવ્યા છે. જેમ કે, અમદાવાદ, ભુજ - શ્રીનરનારાયણ દેવ, વરતાલ - શ્રીલક્ષ્મીનારાયણ દેવ, ધોલેરા - શ્રીમદનમોહન દેવ, જૂનાગઢ - શ્રીરાધારમણદેવ, શ્રીરણછોડત્રિકમજી, શ્રીસિદ્ધેશ્વર મહાદેવ, ગઢડા - શ્રીગોપીનાથદેવ, શ્રીસૂર્યનારાયણ દેવ. આ બાબતે પણ પ્રશ્ન થાય કે મહારાજે બધાં જ મંદિરોના મધ્ય ખંડમાં પોતાની જ મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠિત કરવાને બદલે જુદા જુદા દેવોની મૂર્તિ શા માટે પધરાવી ? આપણે જાણીએ છીએ કે મહારાજે તો રામાનંદ સ્વામી ધામમાં ગયા પછી ચૌદમાને દિવસે જ ‘રાધાકૃષ્ણ’ને સ્થાને ‘સ્વામિનારાયણ’નું ભજન શરૂ કરાવ્યું. ભજન સ્વામિનારાયણનું અને પ્રત્યેક મંદિરમાં મૂર્તિઓ જુદી જુદી ? કોઈએ, ક્યારેય અને ક્યાંય પણ સીતારામની મૂર્તિ પધરાવીને રાધાકૃષ્ણનું અને રાધાકૃષ્ણની મૂર્તિ પધરાવીને સીતારામનું ભજન કરાવ્યું છે ? તો પછી મહારાજે આમ શા માટે કર્યું ? મહારાજે જુદી જુદી વાતો કરીને જુદાં જુદાં સ્થાનોમાં જુદા જુદા દેવો શા માટે પધરાવ્યા હશે ? મહારાજે પોતાના સ્વરૂપ વિશે જુદી જુદી વાતો કરી છે કે જુદા જુદા દેવો પધરાવ્યા છે, તે માટે રહેલા રહસ્ય કે કારણને સમજવાં જરૂરી છે.

વિભાગ - ૨ : ‘બ્રહ્મસ્વરૂપ પ્રાગજી ભક્ત’ વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર, દસમી આવૃત્તિ - જુલાઈ, ૨૦૧૧

નોંધ :- (૧) પ્રશ્ન: ૬ થી ૮ માટે અત્રે આપેલા ઉકેલપત્રમાં ફક્ત મુદ્દા જ આપ્યા છે. પરીક્ષાર્થીની રજૂઆત તથા વિચારધારા પ્રમાણે ગુણ આપી શકાય. મુદ્દાની સામે આપેલા અંક ગ્રંથનો ભાગ અને પાના નંબર દર્શાવે છે. (૨) અત્રે આપેલા પ્રસંગો અભ્યાસક્રમના આધારે તૈયાર કરેલા હોવાથી તે જ પ્રસંગો માન્ય ગણવા. તે સિવાયના પ્રશ્નને અનુરૂપ પ્રસંગો પરીક્ષાર્થીએ લખ્યા હોય પણ અત્રે આપેલા ન હોય તો પુસ્તકમાં ચેક કરો. તે પ્રસંગ અભ્યાસક્રમનો છે કે નહિ ? જો અભ્યાસક્રમના પ્રસંગ હોય તો તેના ગુણ આપવા અને તરત જ ફોન દ્વારા કાર્યાલયનું ધ્યાન દોરો.

પ્ર.૬ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક વિષય ઉપર મુદ્દાસર નોંધ લખો. (ત્રીસેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૧૨)

નોંધ : બે પ્રસંગ વર્ણનાત્મક અને બે થી ત્રણ જ લીટીમાં ઉલ્લેખ હોય તેવા બીજા ચાર પ્રસંગ સાથે કુલ છ પ્રસંગ હોવા જરૂરી છે.

૧. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીના સમાગમ માટે ભગતજી મહારાજની મુમુક્ષુતા (‘દરેક ક્રિયામાં આત્મારૂપે જ વર્તન’ થી ‘મૂળ અક્ષરબ્રહ્મનો ઉદ્ઘોષ’ સુધીના જ પ્રસંગો)
૧. મોટાની મરજી ન જાણનારા જીવ કેવળ ચામડિયા જ છે. ૫૮-૬૦
૨. સત્પુરુષની આજ્ઞા પ્રમાણે જે વર્તે છે તે જ આત્મસત્તારૂપે વર્તે છે
- એંઠવાડની કૂંડીમાં અડસઠ તીર્થનો મહિમા. ૬૦-૬૧
૩. વરતાલમાં ચૈત્રી સમૈયે સ્વામીનાં અખંડ દર્શન કરતા બધે સ્થળે અખંડ સ્વામીની ભેગા રહેતા પ્રત્યક્ષ મૂર્તિનાં દર્શનનો આગ્રહ ૬૧-૬૨
૪. સ્વામીશ્રીમાં અખંડ વૃત્તિ હતી તે વાસણ ઘસતાં તૂટી તે પાછી ભગવાનની મૂર્તિમાં જોડી દીધી. ૬૪
૫. સાધુનો કસબ શિખવાડો. ૬૬-૭૧
૬. સુષુપ્તિમાં અખંડ ભજન સિધ્ધ કરવું તેવી સ્વામીની હિંમત અને આશીર્વાદથી એવો વેગ લગાડી દીધો કે ત્રણે અવસ્થામાં અખંડ ભજન થયા જ કરે. ૭૩
૭. થોરે કેળાં પાક્યાં છે. ૭૪-૭૫
૮. ગોંગડાની પ્રસાદી સ્વામીશ્રીના રાજપાથી મળી આવી રાજપાની પ્રસાદી - જમે તેનાથી નિર્ગુણ ભાવને પામી જવાય તેવો મહિમા સમજી જમી ગયા. ૭૬-૭૭
૯. ગુણાતીત ઊઠો. ૮૨
૨. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ સ્વમુખે સમજાવેલું અક્ષરપણું (‘સ્વામીને ઠપકો આપવાનું મોકૂફ’ થી ‘મહંતાઈ સોંપી દીધી’ સુધીના જ પ્રસંગો)
૧. બીજો અક્ષર હશે તો તેને અને મારે સમજવાનું છે - સાધુ કેશવજીવનદાસને ૧૦૬
૨. આમ સબીજ જ્ઞાન થાય ત્યારે જીવની ઉથરેટી મટે - મનજી ઠક્કરને ભગતજીએ આપેલા જવાબની પૂર્તિ ૧૧૦

૩. ગોપાળાનંદ સ્વામી અક્ષરધામના મુક્ત છે અને હું તો ત્યાં પૃથ્વીને ઠેકાણે સર્વને ધારી રહ્યો છું.
- પીઠવડીના કલ્યાણ ભગત વગેરેના પ્રશ્નનો ઉત્તર ૧૧૧
૪. જેમ નરનારાયણ, લક્ષ્મીનારાયણ, રાધાકૃષ્ણ તેમ સ્વામિનારાયણ છે. અમારું શ્રીજીમહારાજ ભેગું ભજન થાય છે. તેટલું સમજશો તો તેમાં અમારો સિદ્ધાંત આવી ગયો. - માધા સુથારને સિદ્ધાંત સમજાવો ૧૧૧
૫. પ્રાગજી ભક્ત જેમ સમજે છે તેમ અંતે સમજશો ત્યારે જ ખરી શાંતિ થશે. માધવચરણદાસજી, મનજી ઠક્કર વગેરેને પોતાની સાથે એક માસ રાખી પોતાના સ્વરૂપની પાકી નિષ્ઠા કરાવી. ૧૧૨-૧૧૩
૬. મંદિરની કૂંચીઓ તો આ રહી, પણ અક્ષરધામની કૂંચી પ્રાગજી ભગતને સોંપી છે. - અંબાઈદાસને ૧૧૬-૧૧૭
૭. ‘પ્રભુ તો એક શ્રીજીમહારાજ છે. તેથી કોણેય પ્રભુ થવાશે નહિ. આપણે તો સાધુ છીએ. એટલે જેટલામાં રાજાનું રાજ્ય હોય એટલામાં રાણીનું રાજ્ય. જેવો રાજાનો હુકમ ચાલે, તેવો જ રાણીનો હુકમ પણ ચાલે ને જેવો ભગવાનનો પ્રતાપ, તેવો સાધુનો પણ પ્રતાપ કહેવાય.’ - શુક સ્વામીને જવાબ ૧૨૪-૧૨૫
૮. આ તો અમારા જ છે. અમારી સેવા કરશે અને મહિમા વિસ્તારશે. આની મારફતે અમારે ઘણાં કામ કરવાનાં છે. - ડુંગર ભક્તને આશીર્વાદ - પોતાના પ્રગટપણાનો સંકેત ૧૨૯
૯. આત્માનંદ સ્વામી, નિષ્કુળાનંદ સ્વામી, કૃપાનંદ સ્વામી વગેરેએ જેવો હું છું તેવો મને ઓળખ્યો નથી, તો આજના શું સમજશે અને ઓળખશે ? બાલમુકુંદદાસ સ્વામીને - સત્પુરુષનો હેડો ૧૩૧
૩. વિરોધી સાથેના વ્યવહારમાં ઊભરતી ભગતજીની સાધુતા (‘ભગતજીને પૂંઠ કેમ દેવાય ?’ થી ‘આપે અમારા મન જીતી લીધા છે’ સુધીના જ પ્રસંગો)
૧. કોઠારી બેચર ભગતને કોઠારમાંથી છૂટા કર્યા. (કોઠારી બેચર ભગતને ઠપકો આપી મંગાવેલી માફી) ૧૮૮, ૧૮૯, ૧૯૦
૨. ચરણારવિંદના પાડનાર શ્રીજીમહારાજ હું એને આપીશ. ૧૯૭-૧૯૮
૩. આ સાધુનું મંડળ - ઉપાધિ કરે છે તેને ના પાડો - સાધુ મંડળ પગે ચાલીને - ના કેમ પડાય ? ૨૦૧
૪. ડભાણનું બંડ (હું તો ફક્ત સત્સંગી જ છું અને સત્સંગી જ રહેવાનો છું.) ૨૦૨, ૨૦૩
૫. ગઢડામાં ભગતજીની વાતોથી ઘણા મનુષ્ય તણાય છે - વાતો કરવાનું બંધ કરવું તેવો ઠરાવ - ભગતજી તેમને સંતોષ પમાડવા ઘેર ગયા. ૨૦૫
૬. નડિયાદ જવાની આજ્ઞા, ડભાણની ઉપાધિની સમાપ્તિ. ૨૧૨-૨૧૩
૭. એના હૃદયમાં ભગવાન નથી ? (ભંગી બાઈને આકરાં વચન બોલનાર ગોકુળ બારોટને આપેલો ઠપકો.) ૨૧૫
૮. પ્રાગજી ભક્તનો અલૌકિક પ્રતાપ - સૌને ઉદ્વેગ પ્રાગજી ભક્તનો મહિમા વધે તો સાધુઓનો ભાર રહેશે નહિ - કોઠારીને ગમે તેમ કહી ભગતજીને નડિયાદ છોડવાની આજ્ઞા ૨૧૮
- પ્ર.૭ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ બે ઉપર ટૂંકનોંધ લખો. (દરેક ટૂંકનોંધમાં પાંચેક લીટીના બે પ્રસંગો લખવા.) (કુલ ગુણ ૮) **નોંધ : દરેક પ્રસંગના ૨ ગુણ આપવા.**
૧. બાળ પ્રાગજીની મુમુક્ષુતા (‘મહુવાનો મહિમા’ થી ‘ઝીણાભાઈ રાઠોડ’ સુધીના જ પ્રસંગો)
૧. માલણ નદીએ સાગરિતોને ‘હું તો બધું ભણેલો છું.’ ૫
૨. ભૂલા બાવાના સંગે હનુમાનજીનો મહિમા. ૫-૬
૩. કોઈ સાધુના કહેવાથી રામનું ભજન, મહંત સૂર્યભારથિનો પ્રેમ-ભાવ રામકથાની શરૂઆત માટે બાળભક્ત પ્રાગજીની રાહ જોતા. ૬
૪. વાલ્મીકિ રામાયણના અદ્ભૂત પ્રસંગો સાંભળી આ સમગ્ર આદર્શોનો સમન્વય પોતાનામાં કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરી લીધો આ આદર્શો જન્મથી જ સિધ્ધ પરંતુ સર્વને પોતાની મુક્તિસ્થિતિનું ભાન કરાવવા માટે ઐશ્વર્ય બતાવતા. ૬
૫. મહુવા મંદિરમાં સ્વામીશ્રી યોગાનંદના યોગથી સંપ્રદાયમાં પ્રવેશ. ૭
૬. મંદિરમાં જ મુકામ - સ્ત્રી ધનના ત્યાગી આવા સંતોની સેવાથી તેમનું હૃદય હર્ષથી પુલકિત ૮
૭. માતાના સાળુનો પાલવ ફાડી વેચી જે રકમ આવી તેમાંથી સંતોને રસોઈ આપી. યોગાનંદ સ્વામીની આગાહી - ‘મહાન પુરુષ થઈ હજારોને ભગવાન ભજાવશે.’ ૮
૮. અપૂર્વ ભક્તિ નિષ્ઠાવાળા ઝીણાભાઈમાં પ્રાગજી ભક્તને હેત - તેઓની સેવા સમાગમનો લાભ લેવા લાગ્યા ૯
- પ્રાશ-૨-૨

૨. મહુવામાં આચાર્ય મહારાજની પધરામણીમાં બનેલા પ્રસંગો ('બળિરાજાનું વચનામૃત' થી 'વરતાલમાં સ્વામીનું ઐશ્વર્ય' સુધીના જ પ્રસંગો)

૧. સામૈયું જોઈને સ્વામિનારાયણના નવા ધર્મનો મહુવામાં સૌને ભાર પડી ગયો. ૧૩૭
૨. એનાં લોટ, દાળ કાંઈ ઓછાં વિમુખ છે ? ૧૩૮
૩. તમારા ધર્મમાં વિપરીત રીત કેમ ? - અમલદારનો પ્રશ્ન ૧૩૯
૪. મને તમારા સમાગમ વગર ગમતું નથી - ભગતજી પવિત્રાનંદ સ્વામીને ૧૪૦
૫. મહારાજ અને આ સાધુનો રાજીપો છે અને ચારે હાથ છે, માટે બધું સારું થશે. - સ્વામી ભગતજીને ૧૪૦
૩. ભગતજી મહારાજે કરાવેલી શાસ્ત્રીજી મહારાજની ઓળખાણ ('મહુવા તરફ પ્રયાણ' થી 'બ્રહ્મરૂપ નહિ થવાય ત્યાં સુધી ભગવાનની મૂર્તિનું સુખ નહિ આવે' સુધીના જ પ્રસંગો)
૧. યજ્ઞપુરુષદાસજી ઠાકરિયો વીંછી છે. ૨૯૬
૨. જો તે મળતું રાખે છે તો કેવું સારું દેખાય છે. વડોદરામાં સૌને આનંદ છે - ભગતજી વિશ્વનાથ વૈધને ૩૨૧
૩. ભગતજીએ ઉલ્લાસરામભાઈને કહ્યું 'ગઢડામાં મહિધર શાસ્ત્રીને પાછા પાડ્યા અને કૃષ્ણચરણદાસજીને ગુણ ઘાલ્યો. બહુ જ બુદ્ધિવાળા છે. ૩૬૬
૪. સભામાં ખૂબ સુંદર વાત કરી. આ શાસ્ત્રી યજ્ઞપુરુષદાસજી બહું બુદ્ધિશાળી છે - ભગતજી રાવ સાહેબને ૩૮૦
૫. આવા સાધુને સેવીને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનમાં આસક્ત થાઓ જ્યાં સુધી વિષયમાં પ્રીતિ છે ત્યાં સુધી અનાશ્રય છે - ભગતજી ભલાભાઈને ૩૮૪
૬. આ તો તમારાં અંતર ચોખ્ખાં કરવાની સાવરણી છે. ૪૪૫-૪૪૬

પ્ર.૮ નીચે આપેલા પ્રસંગોમાંથી કોઈ પણ ત્રણ પ્રસંગ વર્ણવી મનન લખો.

(પ્રસંગવર્ણન આઠેક લીટીમાં તથા મનન ચારેક લીટીમાં લખવું.) (કુલ ગુણ ૧૨)

નોંધ : પ્રસંગના ૩ ગુણ, મનનનો ૧ ગુણ. મનન અહીં આપ્યા કરતાં જુદું પણ હોઈ શકે પણ વિષયને અનુરૂપ હોય તો તેના પૂરેપૂરા ગુણ આપવા.

૧. અન્નકૂટના સમૈયે હજારોને દર્શન (૫૫૧-૫૫૨) પ્રસંગ : ભગતજીએ મંદવાડ ગ્રહણ કર્યો. દોઢ મહિનાથી અન્નનો ત્યાગ કર્યો હતો. સેવામાં પીજના જેઠા ભક્ત - આસો વદ ૧૩ને દિવસે ભગતજીએ કહ્યું : 'અન્નકૂટના દિવસે મંદિરમાં દર્શન કરવા જવું છે. કેવી રીતે લઈ જવાશે ? તે મૂંઝવણ - મારા માટે વાહનની તજવીજ કરશો નહિ. હું તો યોગકળા ધારણ કરીને ચાલવા માંડીશ. - નવાં વસ્ત્રો ધારણ કરી ઉતાવળા ચાલવા લાગ્યા કે હરિભક્તો તેમને પહોંચી શક્યા નહિ. ઠાકોરજી પાસેની ભીંત પાસે ગાદલું નાખી સુવાડ્યા. - 'અહો ! પ્રાગજી તો પ્રભુ જેવા છે. એ જેવા તો એક જ.'- હરિભક્તોએ ગાયેલા ગુણ - લગભગ પાંચ હજાર હરિભક્તો એ દર્શન કર્યા - 'ઘણા દિવસથી આપનાં દર્શનની ઈચ્છા હતી. તે આજ દર્શન થઈ ગયાં. - ખીમજીભાઈ - ભગતજીની વાતોથી વર્તમાન ધરાવી સત્સંગી થયેલા. - ખીમજીભાઈના સિગરામમાં ઘેર પરત - 'હું મંદિરમાં શા કારણથી આવ્યો તે જાણ્યું ?' ભગતજી જેઠા ભગતને - 'આ વખતે જેણે જેણે મારાં દર્શન કર્યા હશે તે તમામનું કલ્યાણ થશે. આ મૂર્તિનો સૌને સંબંધ થયો. પ્રગટ ભગવાનના એકાંતિક ભક્તનો અલૌકિક મહિમા હોય છે, તે બધાને ન સમજાય.

મનન : 'પ્રગટને ભજી ભજી પાર પામ્યા ઘણા; ગીધ ગણિકા કપિ વૃંદ કોટિ.' ભગવાનના એકાંતિક ભક્તનો સંબંધ મોક્ષનું દ્વાર ખોલનારો હોય છે. પ્રગટનો મહિમા અપાર હોય છે. તેના સંબંધમાં આવનાર સૌનું કલ્યાણ થાય છે.

૨. સર્પ તથા હડકાયું કૂતરું કરડ્યું (૫૪૩) પ્રસંગ : જૂનાગઢ સ્વામીના દર્શને જતા એક હરિભક્તને હડકાયું કૂતરું કરડ્યું- ભગતજી : 'એ તો મટી જશે. માટે સબકાવો' - ભગતજીએ તેના પગે હાથ ફેરવ્યો. મટી ગયું. - નરસિંહભાઈને સર્પ કરડ્યો- ભગતજી : 'સ્વામીને સંભારી ધૂન કરો. કાળા નાગનું ઝેર સ્વામિનારાયણ મંત્રથી ઊતરી જશે.' - બે કલાકે પીડા મટી - અંતરિક્ષમાંથી સ્વામી રક્ષા કરી રહ્યા હતા. - લૂંટારાઓ મળ્યા - સાથે ટીમણ કરવા બેસાડ્યા - ભગતજીની આજ્ઞાથી બીજા પરવારી ચાલવા માંડ્યા - લૂંટારા વિચારતા રહ્યા હરિભક્તો આગળ નીકળી ગયા. - ભગતજી શૂરવીરતા અને અડગ શ્રદ્ધા જોઈ સ્વામી બોલ્યા : 'આ મહુવાના હરિભક્તોને કૂતરાં કરડે, સર્પ કરડે, માર્ગમાં લૂંટારા મળે પણ મારો કેડો મૂકતા નથી. મનન : ભગવાનનું નામ શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ સાથે લેવાથી

તે તમામ દુઃખોને હરનારું બને છે. ભગવાન અને એકાંતિક સંત તે હંમેશાં ભક્તોની રક્ષામાં બેઠા છે. તે કેની પેઠે જે હાથ કંઠની રક્ષા કરે છે. પાંપણ આંખની રક્ષા કરે છે. માવતર છોકરાંની રક્ષા કરે છે. તેમ રક્ષા કરે છે.

૩. **પૂનમની સભામાં ભગતજીનો મહિમા (૪૨૪-૪૨૫) પ્રસંગ :** શિવશંકરભાઈએ મંછારામને ભગતજીનો મહિમા સમજાવ્યો. તેથી તેમને બોલવાની ઈચ્છા ન હોવા છતાં ત્યાગીઓના દબાણથી પૂનમની સભામાં કહ્યું : ‘મહુવાના પ્રાગજી ભગત ભગવાનના પરમ એકાંતિક ભક્ત છે, પણ આપણા સંપ્રદાયની રીતે મોટાં શિખરબદ્ધ મંદિરો હોય ત્યાં દર્શને જવું અને મોટા મોટા સાધુ-હરિભક્તોનો સમાગમ કરવો, પણ બીજે દોડાદોડ થાય તે ઠીક નહિ. માટે કોઈએ મહુવા જવું નહિ અને જશે તો તેમને વિમુખ કરવામાં આવશે, એમ આ સર્વે ત્યાગીઓનું કહેવું છે. માટે તે પ્રમાણે સૌએ વર્તવું.’ વેગ વગરના સામાન્ય ભાષણથી કોઈને સંતોષ થયો નહિ. સૌના મનની મુરાદો મનમાં જ રહી ગઈ. આ ઉપાધિથી જાગા ભગત દુઃખી થયા. પરમ એકાંતિકના દ્રોહથી સર્વત્ર વિષાદની ઘેરી છાયા ફરી વળી, સમૈયામાં વેરવિખેર જેવું થઈ ગયું. ગણપતરામને જેઠાભાઈ અખંડ સાયવતા સ્વામી જાગા ભગત સિવાય કોઈની પાસે જવા ન દેતા. ભીડમાં રામચરણદાસ ગણપતરામનું કાંડુ પકડી પોતાને આસને લઈ જઈ ભગતજી વિરુદ્ધ ઘણા જ શબ્દો કહી ઘાયલ કરી નાખ્યા. અતિ ઝેરીલા કુસંગના શબ્દોથી ગણપતરામનું અંતઃકરણ ફરી ગયું. ફરી શાસ્ત્રીજી મહારાજ, જાગા ભગત કે બીજા કોઈને પણ મળ્યા નહિ. સત્સંગનો સુંદર યોગ અને એકાંતિક સત્પુરુષનો સંગ છૂટી ગયો. **મનન :** સારાના સંગથી ભગવાનના એકાંતિક સંતનો યર્થાથ મહિમા સમજાય કુસંગ ગમે તેટલા અવળા માર્ગે ચડાવે તો પણ અવળા માર્ગે જવાય નહિ. તેવી જ રીતે કુસંગથી એકાંતિક સત્પુરુષને વિષે ખોટા શબ્દો સાંભળવાથી સારાનો સંગ છૂટી જાય છે.

૪. **પ્રેમમાં જ્ઞાનની જરૂર (૧૮-૧૯) પ્રસંગ :** ભગતજીને એમ જણાતું કે હજુ મારે ગોપાળાનંદ સ્વામી સાથેના સ્નેહમાં ન્યૂનતા છે. સ્વામીનાં દર્શન સ્મૃતિ દ્વારા કરવા પ્રયત્ન કરે પણ મનોમય મૂર્તિ બંધાય નહિ. તેથી ઉદાસ રહેતા. તેથી સ્વામીનો સમાગમ કરવા વરતાલ જવા નીકળ્યા. રસ્તામાં ધોલેરે ગુણાતીતાનંદ સ્વામીનાં દર્શનથી શાંતિ થઈ. એટલે સ્વામીને પૂછ્યું : ‘મારે ગોપાળાનંદ સ્વામીને વિષે પ્રથમ સ્નેહ હતો. તેવો મુંબઈ ગયા પછી ન રહ્યો. તેનું શું કારણ ? - સ્વામીએ કહ્યું : ‘તું પ્રેમી ભક્ત છે. તારે સ્નેહ તો થયો પણ જ્ઞાનની કસર છે. તેથી દેશકાળે સ્થિરતા રહેતી નથી. પણ જો આ સાધુને સેવીને જ્ઞાન પામીશ, તો આખા બ્રહ્માંડનો વ્યવહાર કરીશ તો પણ ભગવાન અને સાધુ ઘડીયે ભૂલીશ નહિ. એ જ્ઞાનની કસર, જ્યાં સુધી પોતાના આત્માની બ્રહ્મ સંગાથે એકતા કરી નથી, ત્યાં સુધી જણાયા કરશે અને દેહના ભાવથી દુઃખી થવાશે. પ્રેમીને તો ફક્ત વૃત્તિ જ ભગવાનમાં હોય છે. પરંતુ દેશકાળે જ્યારે વૃત્તિ સ્થિર ન રહે એટલે મૂર્તિ પણ ભુલાઈ જાય અને મૂંઝવણ થાય. સ્વરૂપાનંદ સ્વામી વૃત્તિ દ્વારે અખંડ મહારાજને દેખતા પણ રોગની પીડાથી દુઃખી થઈ ગયા. મહારાજે પોતાના લીલાચરિત્ર સંભળાવ્યાં, તેનું મનન ચિંતવન કર્યું, ત્યારે દેહનું સર્વે દુઃખ નિવૃત્તિ પામી ગયું અને પરમ શાંતિ થઈ. માટે જ્યાં સુધી જ્ઞાનની સ્થિતિ, જે ત્રણ દેહથી પર પોતાને માનવું અને માંહી પ્રત્યક્ષ ભગવાનની મૂર્તિ પધરાવવી, એ રીતે પોતે જ ધામરૂપ બની રહે, ભગવાનનું શરીર બની જાય, ત્યારે ભગવાનને જવા-આવવાનું રહેતું નથી અને ભગવાન ભુલાતા નથી. માટે આ સ્થિતિ કરીશ તો અખંડ સુખ આવશે. **મનન :** પ્રેમની સાથે જ્ઞાનની પણ જરૂર છે. જ્ઞાન હોય તો વૃત્તિ અને બુદ્ધિમાં સ્થિરતા આવે છે. જ્ઞાન ન હોય તો દેહના દુઃખ ભગવાનને ભુલાવી દે છે.

૫. **જો પ્રાગજી ભગત આવશે, તો અમો કોઈ નહિ આવીએ. (૪૨૦-૪૨૧)**

પ્રસંગ : ભરૂચના મંદિરમાં મહાશંકરભાઈને ધર્મ, ભક્તિ અને ઘનશ્યામ મહારાજની મૂર્તિઓ પધરાવવાની હતી. તે વિધિ આચાર્ય વિહારીલાલજી મહારાજ પાસે કરાવવાની હતી. તેથી તેમના પુત્ર ગણપતરામે ભગતજીને પત્ર લખી આ પ્રસંગે આવવા માટે જણાવ્યું. આ વાતની સાધુ, બ્રહ્મચારીને ખબર પડતાં તેમણે અતિશય વિરોધ કરતાં કહ્યું : ‘જો પ્રાગજી ભગત આવશે તો અમો કોઈ નહિ આવીએ.’ ગણપતરામ જેવા પ્રતિષ્ઠિત અને વિદ્વાન સદ્ગૃહસ્થને ભગતજીનો પક્ષ બંધાયો તે પણ કોઈને રુચ્યું નહિ. ભગતજી આ જાણતા હોવાથી પત્ર લખી જણાવ્યું ‘તમારી મરજી તેડાવવાની છે પણ મહારાજ તથા સાધુઓની મરજી વગર અમારાથી અવાય નહિ. તો રાજી રહેશો. આ પ્રસંગની અસર એ થઈ કે ચૈત્રી સમૈયામાં પૂરી ઉપાધિ કરવાનો સૌએ ઠરાવ કર્યો. ગોવિંદભાઈ માસ્તર મહુવા ગયા. તે સમયે ભગતજીએ કહ્યું હતું કે ‘ભક્તોનું સોળ આની જોર વધ્યું છે, તેથી માયાનું પણ સોળ આની જોર વધશે. માટે ધીરજ રાખશો.

મનન : ભગવાન અને ભક્તોની સાથે અસૂરો પણ આવતા હોય છે. ભક્તો જે સ્વરૂપે હોય છે. અસૂરો પણ તે જ સ્વરૂપે આવીને ભગવાન અને ભક્તોને ઉપાધિ કરતા હોય છે. રામ-રાવણ, કૃષ્ણ-કંસ, પાંડવો-કૌરવો, ઘનશ્યામ-કાલિદત્ત, મહારાજના સમયમાં સંતો-બાવાઓ.

પ્ર.૯ નીચે આપેલાં પાત્રોમાંથી કોઈ પણ એક પાત્રના પ્રસંગો વર્ણવી વ્યક્તિત્વનું આલેખન કરો. (કુલ ગુણ :૮)

નોંધ : પાત્રના પ્રસંગો વધારે હોય તેથી બધા જ પ્રસંગોનું વર્ણન હોવું જરૂરી નથી. તે પરીક્ષાર્થી પર આધાર રાખે છે. પ્રસંગોના ૬ ગુણ, વ્યક્તિત્વના આલેખનના ૨ ગુણ.

૧. વિજ્ઞાનદાસ સ્વામી ('પ્રાગજીને ઓળખતા નહોતા' થી 'મહુવા તરફ પ્રયાણ' સુધીના જ પ્રસંગો)
 ૧. ભગતજીએ શ્લોક બોલવાનો કહ્યો ત્યારે વિજ્ઞાનદાસજી પ્રસંગમજરં ભાગવતનો શ્લોક બોલ્યા ૨૭૫
 ૨. 'કામ, ક્રોધ અને લોભાદિ શત્રુ થકી રક્ષા કરજો.' ભગતજીએ વાત કરવાનું કહ્યું ત્યારે બોલ્યા ૨૭૬
 ૩. જમતાં વિજ્ઞાનદાસને વચ્ચે પાણી પીવા ન દીધું. - છાશ ખાટી છે. - 'તમને કેમ ખાટી લાગી !' ૨૭૯-૨૮૦
 ૪. ભગતજીને ચરણથી માથા સુધી ચંદનની અર્ચા કરી. ૨૮૧
 ૫. ચંદન સુકાતાં રૂમાલ ભીનો કરી લૂછી લીધું. ૨૮૧
 ૬. ભગતજીની આજ્ઞાથી પોતાના અંગનું મધ્ય - પૃષ્ઠ વચનામૃત વાચ્યું. ૨૮૨
 ૭. ઠાસરા પત્ર લખી હરિભક્તોને ભગતજીની વાતો સાંભળવા મહુવા તેડાવ્યા ૨૮૩
 ૮. વિજ્ઞાનદાસની આજ્ઞાથી બેચરભગત ગયા તે વાત પર ભગતજીએ કરેલ ગમ્મત ૨૮૮-૨૮૯
 ૯. 'પહેલે દિવસે તમને ઓળખાવવા સારું જ ભગતજીનો વેશ તથા રૂપ અહીંના જેવા દેખાડ્યા. પણ એ તો અહીં છે તો પણ દિવ્ય દેહે શ્રીજીની સેવામાં જ છે.' - ખાનદેશમાં સમાધિ પ્રકરણમાં ભગતજીની ઓળખ આપતાં વિજ્ઞાનદાસ સ્વામી ૨૯૪-૨૯૫
૧૦. પોતાના સ્વરૂપના ભાવને પામી ગયેલા વિજ્ઞાનદાસજીને ભગતજી વારંવાર સંભારે ૨૯૫

વ્યક્તિત્વનું આલેખન : સાચા સત્પુરુષને પોતે તો ઓળખી લીધા હતા. બીજાને પણ તે સ્વરૂપની ઓળખાણ કરાવતા હતા. હમેશાં ભગતજીની રુચિ પ્રમાણે જ કરતા.
૨. ઝવેરભાઈ અમીન (દીવાન વાંસદા) ('ધર્મ દંઢ થાય ત્યારે જ્ઞાન ટકે' થી 'વાંસદાથી વિદાય' સુધીના જ પ્રસંગો)
 ૧. ભગતજી પાસે નિષ્કપટભાવે મન, કર્મ અને વચનના જે જે ગુના કર્યા હતા તે જણાવી પાપ મુક્ત થયા. ૩૪૯
 ૨. સર્વ દોષોથી નિવૃત્ત થયેલા દીવાન સાહેબને ભજનનું સુખ આવવા લાગ્યું ૩૫૦
 ૩. મેં તો શ્રીજીમહારાજને દીઠા જ નથી. તે હું શી રીતે ઓળખીશ ? - દીવાનજી ભગતજીને ૩૫૧
 ૪. વાંસદાના મહારાજા પ્રતાપસિંહજીને ભગતજીનો મહિમા કહી ભગતજીનો સમાગમ કરાવ્યો. ૩૫૨
 ૫. આવા દીવાનજી જેવા આઠ-દસ કરીશ. તે પછી સભામાં કોઈ બોલશે નહિ. ૩૫૪
 ૬. દીવાનજી એક ગાઉ સુધી વળાવવા આવ્યા. ભગતજીએ પાછા વાળ્યા સિગરામ દેખાયા ત્યાં સુધી ઉદાસ થકા દર્શન કર્યા પછી પાછા આવ્યા - ભગતજીની વાંસદાથી વિદાય ૩૫૫

વ્યક્તિત્વનું આલેખન : સાચા સાધુનો યોગ થયો તેના કારણે એકાંતિક સત્પુરુષની ઓળખ દંઢ કરી. એકાંતિક સત્પુરુષ થકી પોતાના મનને મૂંઝવતા તમામ પ્રશ્નો પૂછીને શંકાનું સમાધાન કર્યું. શુષ્ક જ્ઞાનીમાંથી બ્રહ્મજ્ઞાની બન્યા.

વિભાગ - ૩ : 'સ્વામીની વાતો' વીસમી આવૃત્તિ સપ્ટેમ્બર - ૨૦૧૩

અભ્યાસક્રમની વાતોના ક્રમાંક : પ્રકરણ ૩/૩૪, ૩૬, ૩૭, ૩૮, ૪૩, ૪૪, ૪૫, ૪૬, ૪૭, ૪૮, ૫૦, ૫૧, ૫૨, ૫૩, ૫૫, ૫૬, ૫૮, ૫૯, ૬૦, ૬૧, ૬૪, ૬૫, ૬૮, ૭૦, ૭૨

પ્ર.૧૦નીચે આપેલા પ્રશ્નોના એક (સંપૂર્ણ) વાક્યમાં જવાબ લખો. (કુલ ગુણ ૪)

નોંધ : અડધા સાચા જવાબના ગુણ આપવા નહીં.

૧. કોનાં દર્શને કરીને સમાધિ જેવું સુખ વર્ત્યા કરે ? (૩૪/૧૧૪)
૪. નિરંજનનંદ સ્વામીને દર્શને કરીને સમાધિ જેવું સુખ વર્ત્યા કરે.

૨. જ્યાં સુધી અજ્ઞાન છે ત્યાં સુધી કઈ વાત સમજાય નહિ ? (૭૦/૧૩૭)
- જ. આપણે તો પ્રત્યક્ષ છે, તે દર્શને દે છે, વાતું કરે છે, એવી રીતે બહુ સુખ આપે છે, પણ જ્યાં સુધી અજ્ઞાન છે ત્યાં સુધી આ વાત સમજાય નહિ.
૩. સંપ રાખવાથી શું થાય ? (૫૮/૧૩૦)
- જ. સંપ રાખવાથી અંતરશત્રુ પરાભવ પામે.
૪. સ્વામીએ વણથળી જતા શું વાત કરી ? (૭૦/૧૩૭)
- જ. સુખપાલમાં બેસીને પ્રભુ ભજી લ્યો એમ કરી મૂક્યું છે.

પ્ર.૧૧ નીચે આપેલા પ્રશ્નોમાંથી કોઈ પણ બેના મુદ્દાસર જવાબ લખો. (પાંચેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૬)

૧. કેવો હોય તેને સ્ત્રીરૂપ પાણીની ભમરી તે બુડાડી દે છે ? ને કેની બુદ્ધિ ભેદાતી નથી ? (૫૧/૧૨૪-૧૨૫)
- જ. ગમે તેવો સાંખ્યવાળો હોય કે યોગવાળો હોય, તેને પણ સ્ત્રીરૂપ પાણીની ભમરી તે તો બુડાડી દે છે, તે નીસરાય નહિ, તેમ જ ગમે તેવો અંતદષ્ટિવાળો હોય તેની વૃત્તિને પણ દેશકાળાદિક આઠ છે તે ડગાવી નાખે છે, પણ અંતદષ્ટિ થાવા દે નહિ. જેણે સાત્ત્વિક સેવ્યા હોય ને કામાદિક દોષે રહિત થયા હોય ને વાસના કુંઠિત થઈ ગઈ હોય તેની બુદ્ધિ ભેદાતી નથી.
૨. કેવી સમજણવાળાને મોહ ન થાય ? (૬૪/૧૩૩)
- જ. ‘કલ્યા વિના તો જ્ઞાન થાય નહિ ને જ્ઞાન થયા વિના મોહ પણ ટળે નહિ અને જેને મોટાની સમજણ આવી હોય તેને તો મહારાજની મૂર્તિ વિના ને અક્ષરધામ વિના આંહીથી તે પ્રકૃતિપુરુષ સુધી લઘુશંકાનો વ્યવહાર દેખાતો હોય, તેમાં શેનો મોહ થાય ?
૩. શો ઉપાય કરે તો સત્પુરુષના ગુણ મુમુક્ષુમાં આવે ? (૩૪/૧૧૫)
- જ. સત્પુરુષના ગુણ તો, તો આવે, જો એવાને નિર્દોષ સમજે ને સર્વજ્ઞ જાણે ને એવા છે તેની સાથે કોઈ પ્રકારે અંતરાય રાખે નહિ, તો સત્પુરુષના ગુણ મુમુક્ષુમાં આવે છે પણ તે વિના તો આવે જ નહિ.

પ્ર.૧૨ નીચે આપેલા કોઈ પણ બેના દૃષ્ટાંત અથવા પ્રસંગ વર્ણવી તેનો સિદ્ધાંત લખો.

(કુલ આઠેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૬)

નોંધ : સિદ્ધાંત મૌલિક રીતે લખવાનો હોવાથી અહીં આપેલા જવાબ સિવાયનો સિદ્ધાંત પરીક્ષાર્થીએ લખેલો હોય તો તે દૃષ્ટાંતને અનુરૂપ છે કે નહીં તે પરીક્ષકે જાતે નક્કી કરીને તેના ગુણ આપવાના છે. દૃષ્ટાંતના ૨ ગુણ, સિદ્ધાંતનો ૧ ગુણ.

૧. સમુદ્રમાં છીપનાં દૃષ્ટાંતે સત્પુરુષનો સંગ (૬૦/૧૩૧)
- દૃષ્ટાંત :** જેમ સમુદ્રમાં છીપ રહે છે પણ તેને સમુદ્રનું પાણી ખપતું નથી, તે તો જ્યારે સ્વાંતનાં બુંદ પડે છે, ત્યારે જે ઠેકીને ગ્રહણ કરે છે તે મોતી લાખ રૂપિયાનું થાય છે, ને જે મંદ શ્રદ્ધાએ કરીને ગ્રહણ કરે છે તે તો અધલાખનું થાય છે, ને જે પડ્યું ગ્રહણ કરે છે તે તો ફટકિયું થાય છે, તેમ જ મુમુક્ષુ હોય તે જો શ્રદ્ધાએ કરીને આ સત્પુરુષનો મન, કર્મ, વચને સંગ કરે છે તો તે બ્રહ્મરૂપ થાય છે. **સિદ્ધાંત :** સાચો મુમુક્ષુ હોય તેને ભગવાન કે ભગવાનના સાધુ તે વિના સુખ કે શાંતિ થાય જ નહિ. છીપ જેમ સ્વાંતનાં બુંદ ઝીલે છે તેમ સાચો મુમુક્ષુ શ્રદ્ધાએ કરીને મન, કર્મ, વચને સત્પુરુષનો સંગ કરે છે.
૨. મદ્ભયાદ્ વાતિ એ શ્લોક કોઈના બળનો જણાય છે (૭૨/૧૩૮)
- દૃષ્ટાંત :** ‘બળ તો બહુ દેખાડ્યું, પણ કલ્યાણ તો એક માતાનું જ કર્યું છે. એમ જાણતાં એ શ્લોક કોઈના બળનો જણાય છે, પણ પોતાના બળનો નહિ. **સિદ્ધાંત :** પૂર્ણ પુરુષોત્તમ નારાયણ પોતાના વિભૂતિ સ્વરૂપોને જ્યારે પૃથ્વી ઉપર મોકલે છે. ત્યારે પોતાની આંશિક શક્તિઓ સાથે મોકલે છે. પુરુષોત્તમ નારાયણનું વિભૂતિ સ્વરૂપ હોવાથી પુરુષોત્તમ નારાયણની શક્તિ તો બતાવે છે પણ કાર્ય તો મર્યાદિત જ કરે છે.

૩. તેલધારાની પેઠે ભગવાનની મૂર્તિમાં વૃત્તિ (૬૫/૧૩૪) દૃષ્ટાંત : અમારે તો હજારો ક્રિયા કરાવવી પડે પણ આંખ મીંચીને ઉઘાડીએ એટલી પળ જો ભગવાન વિસરાય તો તાળવું ફાટી જાય. ત્યારે પૂછ્યું જે હજારો ક્રિયા કરાવો ને તેલધારાની પેઠે ભગવાનને અખંડ રાખો એમ તે કેમ રહે ? ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, જો તમે તમારો દેહ વિસારો, તો હું મહારાજની મૂર્તિ વિસારું. કેમ જે, જેમ માછલું છે તે જળમાં હાલેચાલે ને કીડા કરે છે તેમ અમે બોલીએ ચાલીએ ને ક્રિયા કરીએ, પણ ભગવાનને મૂકીને તો કોઈ ક્રિયા કરીએ જ નહિ. સિદ્ધાંત : જેમ આપણે આપણો દેહ નથી વિસારતા. દેહરૂપ થઈ ગયા છીએ. તેમ ભગવાનને ધારક એવા સંત ભગવાનરૂપ થઈ જાય છે. તેથી તેઓ ક્ષણમાત્ર પણ ભગવાનને વિસારતા નથી. તેઓ બધી ક્રિયા ભગવાનમાં રહીને જ કરે છે.

પ્ર.૧૩નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ બે ઉપર અભ્યાસક્રમની ‘સ્વામીની વાતો’નું પ્રમાણ આપી સમજાવો. (આઠથી દસ લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૪)

નોંધ : (૧) સમજૂતી મૌલિક રીતે લખવાની હોવાથી અહીં આપેલા જવાબ સિવાયની સમજૂતી પરીક્ષાર્થીએ લખેલી હોય તો તે પ્રસંગને અનુરૂપ છે કે નહીં તે પરીક્ષકે જાતે નક્કી કરીને તેના ગુણ આપવાના છે. પ્રમાણનો ૧ ગુણ, સમજૂતીનો ૧ ગુણ. (૨) ઉકેલપત્રમાં આપેલ સ્વામીની વાત સિવાય અભ્યાસક્રમમાં આવતી સ્વામીની વાતમાંથી બીજી કોઈ પણ વાત પરીક્ષાર્થીએ લખેલ હોય અને તે વિષયને અનુરૂપ આવતી હોય તો તેના ગુણ કાર્યાલયનું ધ્યાન દોરીને મૂકવા. જ્યાં બે પ્રમાણ આવતાં હોય ત્યાં કોઈ પણ એક પ્રમાણ અને તેને અનુરૂપ સમજૂતી લખી હોય તો તેના પૂરા ગુણ આપવા.

૧. ચરણકમળની શોભા જોઈને, મોહી રહ્યું છે મન મારું રે.. (૪૬/૧૨૨) પ્રમાણ : ‘મહારાજ, તમારા ચરણારવિંદ સામું જોઈએ છીએ તો તમે પુરુષોત્તમ જણાઓ છો, ને તમારા શરીર સામું જોઈએ છીએ તો તમે મનુષ્ય જેવા જણાઓ છો. સમજૂતી : ભગવાન પ્રગટ હોય ત્યારે ઓળખવા અઘરા છે. કારણ કે ભગવાન પૃથ્વી ઉપર માનવ શરીર ધારીને પ્રગટે ત્યારે ચાર હાથ કે પાછળ તેજનું વતુર્ણ ન હોય. તેમની આકૃતિ અને દરેક ક્રિયા મનુષ્ય જેવી જ હોય અને મનુષ્ય જેવા જ બધા ભાવો બતાવે.
૨. વચનામૃતમાંથી વાર્તાની નોંધ : મૂકવું (શું) પંચવિષય, દેહાભિમાન ને અવળો પક્ષ : યોગીગીતા પ્રમાણ : સાધુમાં મનુષ્યભાવ આવે તેમાં જેવું પક્ષપાતે કરીને જીવનું ભૂંડું થાય છે તેવું તો પંચવિષયે કરીને પણ નથી થાતું. (૩૬/૧૧૬) સમજૂતી : વ્યક્તિને જેમાં સ્નેહ હોય તેનો વાંક નજરમાં આવતો નથી. તેનો પક્ષ લઈને તે ખોટું કાર્ય કરે છે. તેથી કરીને તેના જીવનું ભૂંડું થાય છે.
૩. તે અક્ષર નર દેહ પામી રે, જેને વંદે સહુ ધામધામી રે, તે જ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી ... ચાલો સંતો જઈએ ગઢ જૂને રે.....’ પ્રમાણ : મહારાજને પુરુષોત્તમ જાણવા ને આ સાધુને અક્ષર જાણવા તે પણ આંહી દેહ ધરીને આવ્યાં. તે ભક્ત જેરામ તેમનાં ઉપરોક્ત પદમાં જણાવે છે. (૩૮/૧૧૭) સમજૂતી : ભગવાન જ્યારે આ પૃથ્વી ઉપર પધારે છે ત્યારે પોતાનું તમામ ઐશ્વર્ય લઈને જ આવે છે. અક્ષર પણ પુરુષોત્તમ નારાયણની સેવા માટે આવે છે. તેથી જ્યારે પુરુષોત્તમ નારાયણ પૃથ્વી ઉપર આવ્યા ત્યારે અક્ષર પણ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી રૂપે પૃથ્વી ઉપર આવ્યા. તેની ઓળખ આ કીર્તનમાં કરાવે છે.
૪. “સંતનો સમાગમ મળ્યો છે તે તો મને પરમ ચિંતામણિ અને કલ્પવૃક્ષ મળ્યો છે” : ગઢડા પ્રથમ : ૧૪ પ્રમાણ : જ્યાં સુધી સત્પુરુષનો સંગ થયો નથી ત્યાં સુધી કંઈ થયું નથી. એ પર બ્રહ્માનંદ સ્વામી સવૈયો બોલ્યા જે, “રાજ ભયો કહાં કાજ સર્યો, મહારાજ ભયો કહાં લાજ બઢાઈ.” (૪૮/૧૨૩) સમજૂતી : સત્પુરુષ જ ભગવાનની સાચી ઓળખ કરાવે છે. તેથી તેમનો સમાગમ ચિંતામણિ ને કલ્પવૃક્ષ સમાન છે.

❧ સમાપ્ત ❧